

Wprowadzenie

Ogólnym celem polityki regionalnej w Europie jest zmniejszanie dystansu rozwojowego między różnymi częściami kontynentu, w tym również regionami w poszczególnych krajach, przez stopniowe odchodzenie od utrzymującej się przez wiele dekad tradycyjnej dychotomii – „bogate” regiony miejskie (szczególnie wielkomiejskie) i „biedne” regiony wiejskie. Mimo licznych, niewątpliwych sukcesów, działania te nie powstrzymują jednak procesu narastania wewnętrznych różnic, zarówno w poziomie osiągniętego rozwoju, jak i tempie wzrostu gospodarczego, który ujawnia się przede wszystkim na obszarach wiejskich.

Również w Polsce, zapoczątkowane przez proces transformacji gospodarczej zmiany rozwojowe objęły wprawdzie cały kraj, jednak najsilniej dały o sobie znać w tych regionach, które już wcześniej charakteryzowały się wysokim poziomem wewnętrznych różnic. Są to te obszary, gdzie wykształcił się dychotomiczny układ dużej aglomeracji miejskiej (centrum) i wyraźnie słabiej rozwiniętego, przeważająco wiejskiego otoczenia, często o cechach peryferii. W niektórych opracowaniach sugeruje się, że tego typu struktury przestrzenne warunkują korzystną dynamikę rozwoju całego kraju, co w konsekwencji skłania do preferowania innych działań niż te, które zmierzają do wyrównywania dysproporcji między układami regionalnymi¹. Należą do nich przede wszystkim inicjatywy umożliwiające wyrównywanie strukturalnych nierówności w rozwoju wewnętrznym regionów. W odniesieniu do obszarów wiejskich polegają głównie na wspieraniu dywersyfikacji działalności gospodarczej, stosowaniu nowszych technologii, nowocześniejszych sposobów dostarczania usług publicznych oraz preferowaniu współdziałania w lokalnych społecznościach.

Trudną do uniknięcia konsekwencją narastania różnic rozwojowych w skali kraju i regionów jest petryfikacja tego typu układów o dychotomicznym charakterze. Powstają – szczególnie w słabo zurbanizowanych, wiejskich regionach o peryferyjnym charakterze – obszary typu problemowego, wolniej i słabiej rozwijające się². Analogicznie, w strukturach wewnętrznych regionów, w ich wiejskich strefach o upośledzonej pozycji komunikacyjnej, infrastrukturalnej, często z niewielkim kapitałem ludzkim i społecznym – utrwalają się tendencje do spowolniania rozwoju, skutkujące utrzymywaniem się

¹ Por. m.in. Grosse T. G., Hardt Ł., 2010, *Sektorowa czy zintegrowana, czyli o optymalnej strategii rozwoju wsi polskiej*. „Pro Oeconomia” Fundacja Ewaluacji i Badań Ekonomicznych, Warszawa; Gorzelak G., Smętkowski M., 2009, *Dynamika rozwoju regionów w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje*, G. Gorzelak, M. S. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.). SCHOLAR, Warszawa.

² Por. Heffner K., 2010, *Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce*, [w:] *Jaka polityka spójności po roku 2013?* M. Klamut, E. Szostak (red.). Wyd. UE, s. 163-184.

relatywnie niskiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Wprawdzie wysoki poziom infrastruktury jest koniecznym, ale niewystarczającym warunkiem wzrostu gospodarczego wsi, to dodatkowo wraz z upływem czasu maleje siła oddziaływania zainwestowania infrastrukturalnego na spadek zróżnicowania rozwojowego obszarów wiejskich. Oznacza to, że tylko istotne zmiany w poziomie wyposażenia infrastrukturalnego oraz inwestycje w kapitał ludzki i innowacje³ mogą w istotny sposób zniwelować dystans rozwojowy peryferyjnych lub słabiej rozwiniętych obszarów wiejskich⁴.

W związku z daleko idącymi zmianami, zarówno w polityce europejskiej skierowanej do regionów, jak i obejmującej obszary wiejskie, kwestia utrzymującej się dychotomii rozwoju wsi staje się coraz istotniejszym zagadnieniem wymagającym nowych strategicznych rozwiązań. Identyfikacja czynników progresji wzrostu gospodarczego i poprawy sytuacji społecznej oraz czynników pogłębiających peryferyzację rozległych stref wiejskich w regionach i w całym kraju – ma charakter diagnostyczny i perspektywiczny.

Do tej aktualnej i ważnej problematyki badawczej nawiązują artykuły w prezentowanym tomie Studiów KPZK PAN. Monograficzny zestaw tekstów otwiera opracowanie K. Heffnera dotyczące regionalnego wymiaru dychotomii obszarów wiejskich. Autor zaprezentował najważniejsze poglądy współczesnych badaczy na temat przemian obszarów wiejskich w Polsce. W pracy określono przyczyny dychotomii ich rozwoju oraz dokonano analizy nowych procesów przestrzennych na obszarach wiejskich kraju w warunkach integracji europejskiej.

W następnym opracowaniu Z. Zegar podjął udaną próbę ustalenia możliwych więzi między dwoma skrajnymi modelami rolnictwa, tj. modelem rolnictwa industrialnego oraz modelem rolnictwa zrównoważonego a żywotnością obszarów wiejskich. Autor podkreśla, że rozwój społeczno-gospodarczy prowadzi do przeobrażeń wsi, które w Polsce polegają przede wszystkim na dezagrarnizacji. Dlatego tak istotne znaczenie ma model rolnictwa, według którego ono się rozwija.

Problematyka wiejskich obszarów sukcesu jest specjalnością J. Bańskiego. Autor dokonał w swojej publikacji identyfikacji i oceny czynników decydujących o sukcesie gospodarczym gmin w Polsce. W opracowaniu zwrócono uwagę na to, że sukces gospodarczy nie musi być udziałem tylko wielkich miast, ale że istnieją także obszary wiejskie, które także osiągnęły sukces ekonomiczny.

Interesującą problematykę uwarunkowań procesu kształtowania obszarów wiejskich podjął Z. Ziolo. Autor wskazał na różny charakter terenów wiejskich położonych w obszarach metropolitalnych, strefach podmiejskich większych miast oraz

³ *Polityka regionalna. Trendy zmian i nadchodzące wyzwania*, Prezentacja Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, MRR, Warszawa, 17 lutego 2009 r., http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/JahnsOECD17_02.ppt#441,8, *Nowy paradygmat polityki regionalnej w krajach OECD* (dostęp lipiec 2011).

⁴ Por. J. Salamon, 2008, *Efekt opóźnionego oddziaływania wybranych elementów otoczenia obszarów wiejskich na poziom rozwoju wielofunkcyjnego*. Inżynieria Rolnicza, nr 9(107), Kraków s. 263-270.

na peryferiach. W pracy przyjęto, że krajowe obszary wiejskie są elementem złożonej przestrzeni wiejskiej Europy i świata i przedstawiono różnego rodzaju relacje zachodzące między nimi.

Aktywność gospodarstw rolnych w zakresie pozyskiwania funduszy wspólnej polityki rolnej w latach 2002-2010 jest przedmiotem analizy R. Rudnickiego. Autor postawił i udowodnił tezę, że wielkość pozyskanych środków oraz umiejętność ich wykorzystania to poważny czynnik zróżnicowania przestrzennego kierunków rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce.

Kolejne opracowanie dotyczy problematyki ludnościowej na obszarach wiejskich. A. Rosner opracował typologię gmin ze względu na charakter zmian ludnościowych. Autor wyróżnił obszary depopulacyjne, zagrożone procesami depopulacji, koncentrujące ludność, wykazujące tendencje do powiększania zaludnienia oraz obszary, na których nie obserwuje się zmian ludnościowych.

Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju wsi prezentuje praca I. Bukraby-Rylskiej. Autorka podjęła próbę analizy ekonomicznej i społecznej produktywności dziedzictwa kulturowego, przedstawiła stan wiedzy mieszkańców wsi na temat lokalnych zasobów kulturowych i sposobów ich wykorzystania, oraz zaprezentowała doświadczenia polskiej wsi w zakresie rozwijania przedsiębiorczości, jako dogodnej podstawy do budowy tzw. przemysłów kultury.

Pozostałe prace podejmują kwestie regionalnych problemów dychotomicznego rozwoju obszarów wiejskich. A. Czudec przedstawił endogeniczne uwarunkowania wzrostu różnych typów obszarów wiejskich (na przykładzie Podkarpacia), S. Ciok zaprezentował nowe trendy w procesie transformacji obszarów wiejskich stref podmiejskich dużych miast na przykładzie strefy wrocławskiej. Z kolei K. Czapiewski powiązał strukturę funkcjonalną obszarów wiejskich z możliwościami osiągnięcia sukcesu gospodarczego na Mazowszu.

Dwa ostatnie opracowania dotyczą obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego: W. Kamińska podjęła próbę weryfikacji koncepcji Woolcocka i Narayan dot. wpływu kapitału społecznego na wzrost gospodarczy, a I. Kopacz i M. Mularczyk powiązali zróżnicowanie funkcjonalne gmin z poziomem życia ludności wiejskiej.

Przedstawione w Studiach opracowania dotyczą kwestii zarówno teoretycznych, jak i empirycznych. Autorzy, których teksty zaprezentowano w tomie, przedstawili najnowszy stan badań w znacznym stopniu wyczerpujących pytanie zawarte w tytule publikacji. Wydaje się jednak, że problematyka dychotomicznego rozwoju obszarów wiejskich ciągle jest jednym z kluczowych wyzwań w całokształcie badań nad rozwojem polskiej wsi.

*Krystian Heffner
Wioletta Kamińska*